

Prof. dr hab. Jan Holeksa
Wydział Biologii UAM
ul. Umultowska 89
61-614 Poznań

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Pawła Mirskiego
The role of polygamy in Salix myrsinifolia expansion
wykonanej pod kierunkiem prof. dr hab. Emilii Brzosko i dr hab. Ady Wróblewskiej

Wstęp

Wśród przekształceń środowiska przyrodniczego ważne miejsce zajmują zmiany w rozmieszczeniu gatunków. Jedne z nich wycofują się z zajętych wcześniej obszarów, inne zaś dokonują ekspansji, powiększając zasięg swojego występowania. I w jednym, i w drugim przypadku na skraju zajmowanego arealu dochodzi do interesujących zjawisk będących efektem zróżnicowania reakcji osobników w obrębie populacji na zmieniające się warunki. Mała liczebność populacji przy granicy zasięgu powoduje między innymi, że u gatunków rozdzielnopłciowych może dochodzić do zmniejszenia sukcesu reprodukcyjnego na skutek dużej odległości między osobnikami. Jeśli natomiast w populacji tego samego gatunku obok osobników żeńskich i męskich są obecne również osobniki obupłciowe i jednocześnie samozgodne, to w takich warunkach powinny one wykazywać się wyższym dostosowaniem niż osobniki jednej i drugiej płci, a w rezultacie można oczekiwać zwiększania się ich udziału w miarę przybliżania się do granicy zasięgu. Tak brzmi najważniejsza hipoteza badawcza mgr. Pawła Mirskiego, której weryfikacji podjął się w swojej rozprawie doktorskiej. Inspiracją dla tej hipotezy były wyniki badań profesora Janusza Falińskiego, który dwadzieścia lat temu stwierdził obecność osobników obupłciowych w populacjach wierzby czarniawej w pobliżu południowego skraju występowania tego gatunku. Zjawisko subdioecji zostało ponadto powiązane przez prof. Falińskiego z ruderalizacją warunków siedliskowych. Również ten wynik stał się dla mgr. Mirskiego impulsem do sformułowania hipotez dotyczących zróżnicowania przewagi konkurencyjnej osobników w zależności od ich płciowości. W ten sposób mgr. Paweł Mirski połączył w swojej rozprawie doktorskiej kilka problemów badawczych usytuowanych na styku geografii roślin, ekologii i genetyki populacji oraz mikroewolucji. Już sama różnorodność poruszanych zagadnień pozwala oczekiwać interesującej rozprawy doktorskiej.

Ocena rozprawy

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska składa się z czterech oryginalnych i niezależnych artykułów naukowych, które ukazały się w latach 2014-2017. Dwa z nich Doktorant opublikował samodzielnie, jeden wraz z promotorem – prof. dr hab. Emilią Brzosko, a ostatni w zespole składającym się z sześciu autorów, wśród których obok promotora znajduje się także promotor pomocniczy – dr. hab. Ada Wróblewska. W obu artykułach wieloautorskich mgr. P. Mirski występuje w roli autora korespondencyjnego.

Według załączonych informacji promotor uczestniczyła w opracowaniu koncepcji badań i nadzorowała przygotowanie artykułów, natomiast promotor pomocnicza dodatkowo nadzorowała przebieg analiz laboratoryjnych. Pozostali współautorzy ostatniej publikacji wykonali niektóre z analiz laboratoryjnych (Iwona Jędrzejczyk i Beata Ostrowiecka), przeprowadzili część analiz statystycznych (Jarosław Kotowicz) oraz współtworzyli fragmenty tekstu odnoszące się do metod i uzyskanych wyników (I. Jędrzejczyk). Wkład wszystkich wymienionych osób w powstanie rozprawy doktorskiej nie wykraczał poza zwykłe ramy współpracy naukowej, która ma miejsce w trakcie przygotowywania doktoratu. W zakres tej współpracy wchodzi bowiem typowa rola pełniona przez promotora w trakcie przygotowywania każdej roz-

prawy doktorskiej. Czymś powszechnym w pracy badawczej jest również korzystanie z pomocy w zakresie wykonywania analiz laboratoryjnych i statystycznych udzielanej przez inne osoby. Nie mam zatem wątpliwości, że wkład mgr. Pawła Mirskiego spełnia wymogi samodzielności w przygotowaniu rozprawy doktorskiej.

W pierwszym z artykułów mgr P. Mirski dokonał przeglądu doniesień na temat odstępstw od dwupienności w rodzaju *Salix*. Nosi on tytuł: *Exceptions from dioecy and sex lability in genus Salix*. Został opublikowany w anglojęzycznym czasopiśmie wydawanym przez Instytut Dendrologii PAN w Kórniku. Praca składa się z trzech krótkich rozdziałów, w których po kolei omówiono rozpowszechnienie odstępstw od dwupienności u wierzb, determinację płci u gatunków należących do tego rodzaju oraz mechanizmy warunkujące pojawienie się krzewów obupłciowych i kierujące zmianami płci. W artykule wykorzystano doniesienia na temat obecności osobników obupłciowych w populacjach różnych gatunków wierzb. Wcześniej zjawisko to nie wzbudzało większego zainteresowania i niewiele informacji można znaleźć na jego temat. Mgr P. Mirski dotarł do danych znajdujących się w źródłowych publikacji, zestawił je i napisał oryginalny artykuł naukowy. Pracę tę można traktować jako wstęp do dalszych badań nad zjawiskiem poligamii w populacjach wierzby czarniawej, które zostały opublikowane w pozostałych trzech pozycjach wchodzących w skład serii doktorskiej. Zastanawia tylko brak jakichkolwiek informacji w tym artykule na temat warunków, w jakich w populacjach wierzb pojawiają się osobniki obupłciowe. Pojawia się w tym miejscu pytanie: Czy poza prof. Falińskim nikt dotychczas nie zwrócił uwagi na ekologiczne uwarunkowania obupłciowości u wierzb?

W drugim i trzecim artykule podjęto się weryfikacji kilkunastu hipotez badawczych dotyczących ekologicznych uwarunkowań występowania osobników obupłciowych w populacjach wierzby czarniawej. Zwrócono uwagę na konkurencyjne relacje między osobnikami żeńskimi, męskimi i obupłciowymi, w tym na związaną z płcią bujność krzewów, wielkość produkcji organów generatywnego rozmnażania, podatność na zgryzanie przez roślinożerców. Inna grupa hipotez koncentrowała się na strukturze przestrzennej siedlisk zajmowanych przez wierzbę w czasie ich zasiedlania. Wreszcie, przewidywano, że zmiana płci obserwowana wcześniej przez prof. Falińskiego, będzie zachodziła w kierunku obupłciowości zgodnie z przewidywanym lepszym dostosowaniem osobników posiadających jednocześnie kwiaty męskie i żeńskie. Te wszystkie zagadnienia zostały przedstawione w artykule zatytułowanym: *Are hermaphrodites better adapted to the colonization process in trioecious populations of Salix myrsinifolia?* napisanym wspólnie z promotorem, prof. Emilią Brzosko, i opublikowanym w *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* oraz w samodzielnie przygotowanej pracy pt.: *Spatio-temporal dynamics of sex structure in trioecious and dioecious populations of Salix myrsinifolia*, która ukazała się w *Folia Geobotanica*.

Publikacja z *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* najpełniej rozwiązuje problem postawiony w tytule całej rozprawy doktorskiej. Zweryfikowano w niej najważniejsze hipotezy koncentrujące się na ekologicznych aspektach struktury płciowej populacji wierzby czarniawej. Wszystkie hipotezy zostały dobrze uzasadnione we wstępie, a do ich weryfikacji użyto odpowiednich metod w trakcie badań terenowych i statystycznej analizy danych. Nie potwierdzono oczekiwań wobec przewagi konkurencyjnej osobników obupłciowych wyrażonej ich szybszym rozwojem i osiąganymi rozmiarami, liczbą kwiatostanów i kwiatów w kwiatostanach, bądź zgryzaniem przez roślinożerców. Potwierdzono natomiast znany u innych gatunków wolniejszy rozwój i mniejsze rozmiary osobników żeńskich w porównaniu z męskimi i obupłciowymi, co jest związane z większymi kosztami rozmnażania generatywnego u tych pierwszych. Autorzy sugerują, że większe rozmiary kwiatostanów zawierających kwiaty obu płci w porównaniu z kwiatostanami na osobnikach męskich może być przyczyną ich częstszego odwiedzania przez zapylające owady, co może skutkować wyższą płodnością. Dostar-

czono ponadto przekonujących argumentów za tym, że osobniki obupłciowe mogą lepiej wykorzystywać swój potencjał reprodukcyjny na skraju powiększającego się zasięgu gatunku, gdzie z powodu małej liczebności populacji i rozproszenia krzewów istnieją utrudnienia w przenoszeniu pyłku z roślin męskich na żeńskie. W tych warunkach lepiej przystosowane wydają się osobniki obupłciowe i zarazem samozgodne. Pewien niedosyt pozostawia zagadnienie związku występowania obupłciowości u wierzby z siedliskami zruderalizowanymi, któremu w dyskusji wyników poświęcono zaledwie jedno zdanie. Nie wiadomo też, których kwiatów jest więcej w obupłciowych kwiatostanach – żeńskich czy męskich? W tekście, na stronie 170, jest mowa o przewadze liczebnej kwiatów męskich, z kolei na rycinie 3b przeważają kwiaty żeńskie. Która z tych informacji jest prawdziwa? Niezależnie od tego, która z płci przeważa w kwiatostanach obupłciowych, warta zastanowienia jest tak wyraźna przewaga liczebna kwiatów jednej z nich.

Artykuł opublikowany w *Folia Geobotanica* również został poświęcony ekologicznym uwarunkowaniom struktury płciowej populacji wierzby czarniawej. Mocną stroną tych badań jest czas, w jakim obserwowano zmiany struktury płciowej populacji i zmiany płci u osobników. Było to możliwe dzięki dotarciu do oryginalnych danych zgromadzonych kilkanaście lat wcześniej przez wielokrotnie wspomnianego już profesora Janusza Falińskiego. Ponad wszelką wątpliwość wykazano istnienie prawidłowości w rozmieszczeniu populacji składających się wyłącznie z osobników męskich i żeńskich oraz populacji z osobnikami obupłciowymi. Te ostatnie były niemal wyłącznie związane z terenami, na których wierzba czarniawa pojawiła się stosunkowo niedawno oraz w warunkach silniejszej antropopresji wyrażonej powierzchniowym udziałem rozmaitych elementów infrastruktury. Co więcej, zauważono, że na obszarach, na których wierzba pojawiła się w drugiej połowie XX wieku struktura płciowa jej populacji zmieniła się bardziej niż na terenach wcześniej zasiedlonych. Kolejnym interesującym wynikiem jest ujawnienie, że u osobników wierzby czarniawej stosunkowo często dochodzi do zmiany płci. Zdaniem Autora, w przypadku osobników obupłciowych inwestycja w produkcję żeńskich bądź męskich organów rozmnażania może być zależna od dostępności zasobów.

Czwarta, wieloautorska publikacja nosi tytuł *Genetic structure of dioecious and trioecious Salix myrsinifolia populations at the border of geographic range*. Ukazała się w czasopiśmie *Tree Genetics and Genome*. Zostało w niej sformułowanych kilka hipotez dotyczących genetycznego zróżnicowania w obrębie 30 populacji wierzby rozmieszczonych wzdłuż ponad 500 km gradientu szerokości geograficznej i różniących się obecnością bądź brakiem osobników obupłciowych. Do najważniejszych wyników tej części rozprawy nawiązujących do jej tytułu należy zaliczyć między innymi wyższą różnorodność genetyczną w populacjach dwupiennych w porównaniu z poligamicznymi. Ten fakt autorzy tłumaczą wysokim prawdopodobieństwem samozapylenia w populacjach, w których znaczny udział mają obupłciowe i samozgodne osobniki. Jednocześnie biorą pod uwagę inną możliwość. Sądzą mianowicie, że mniejsze zróżnicowanie genetyczne w populacjach poligamicznych, które znajdują się zarazem w południowej części zasięgu, może być związane ze zjawiskiem „wąskiego gardła”, które wystąpiło na niedawno skolonizowanych obszarach. Praca prezentuje następny krok w interpretacji geograficznego zróżnicowania udziału osobników obupłciowych w populacjach wierzby czarniawej. Autorzy uważają, że samozapylenie osobników obupłciowych, korzystne przy niewielkiej liczebności populacji i zarazem małym prawdopodobieństwem zapylenia krzyżowego, przestaje być takim przy braku ograniczeń w przenoszeniu pyłku z krzewów męskich na żeńskie, kiedy liczebność populacji i jej zagęszczenie wzrasta. Kolejnym i równie ważnym osiągnięciem jest wskazanie na możliwość genetycznej determinacji obupłciowości u wierzby czarniawej.

Podsumowanie recenzji

Całość naukowych dokonań zaprezentowanych w rozprawie doktorskiej mgr. Pawła Mirskiego najlepiej podsumowuje następujący wniosek kończący jej streszczenie poprzedzające cztery oryginalne prace: „Zjawisko poligamii u wierzby czarniawej może być faworyzowane w inicjalnych etapach rozwoju populacji (kolonizacja i ekspansja) dzięki możliwości pojedynczych osobników hermafrodytycznych do reprodukcji generatywnej na drodze samozapylenia. W dłuższej perspektywie, procesy te mogą powodować negatywne skutki genetyczne i ekologiczne. Dlatego też w fazie stabilizacji liczebności populacji korzystniejsze wydaje się ograniczenie tych procesów przez eliminację hermafrodytów i powrót do dwupienności.” Uważam, że zaprezentowane dzieło dostarcza wiarygodnych argumentów za prawdziwością takiego wniosku, który zawiera spory ładunek oryginalności i jest ważnym krokiem w rozpoznaniu zjawisk zachodzących w trakcie ekspansji gatunku.

Uderzające są logiczne powiązania między problematyką prezentowaną w czterech kolejnych artykułach składających się na rozprawę doktorską mgr. Pawła Mirskiego. Cały doktorat rozpoczyna się od zarysowania zjawiska poligamii u roślin, następnie skupia się na poszukiwaniu ekologicznych uwarunkowań sprzyjających utrzymywaniu się osobników obupłciowych u gatunków znanych jako dwupienne, a na końcu ukazuje skutki poligamii dla genetycznego zróżnicowania ich populacji.

Zwraca uwagę zastosowanie bogatego wachlarza metod zbioru materiałów w terenie i metod analizy statystycznej w trakcie realizacji badań. Ich dobra znajomość, w czym utwierdziłem się w czasie lektury rozprawy, świadczy o wysokim poziomie warsztatu badawczego Doktoranta i dobrze rokuje dla jego przyszłej pracy naukowej. Niemniej wart podkreślenia jest sposób wykorzystania rezultatów wcześniejszych badań prowadzonych przez profesora Janusza Falińskiego. Zasluguje to na uwagę przynajmniej z dwóch powodów. W warunkach realizacji krótkoterminowych projektów badawczych umiejętne sięgnięcie do dawnych materiałów pozwala na wydłużenie czasu obserwacji i pomiarów, a tym samym sprzyja rozwiązywaniu problemów niemożliwych do podjęcia w ramach krótkoterminowych grantów. Niemniej ważna jest międzypokoleniowa kontynuacja badań. Korzystając z dorobku naszych poprzedników, podkreślając zarazem ten fakt we własnych opracowaniach, a tak właśnie konsekwentnie czyni mgr Paweł Mirski, nadal pomnażamy ich wkład w rozwój nauki i pielęgnujemy pamięć o nich.

Biorąc pod uwagę całą rozprawę doktorską, na którą składa się zestaw czterech artykułów i poprzedzające je obszerne streszczenie nie mam wątpliwości, że mgr Paweł Mirski przedstawionym dziełem udowodnił, że zasługuje na uzyskanie stopnia doktora.

Końcowa konkluzja

Stwierdzam, że przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr. Pawła Mirskiego pt. *The role of polygamy in Salix myrsinifolia expansion* spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim. Wnioskuje w związku z tym o dopuszczenie mgr. Pawła Mirskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Jednocześnie zgłaszam wniosek o nagrodzenie mgr. Pawła Mirskiego odpowiednią nagrodą.

Poznań, dnia 7.03.2017 r.

prof. dr hab. Jan Holeksa